

УДК 726:379.85(477.83)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМПЛЕКСУ СФЕРИ ПОСЛУГ У РИНКОВИХ УМОВАХ

М. Мальська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Розглянуто соціально-економічний механізм розвитку територіальної системи сфери послуг. Окреслено функціонування комплексу сфери послуг у ринкових умовах.

Ключові слова: територіальна система, сфера послуг, ринкові умови.

Соціально-економічний механізм розвитку територіальної системи сфери послуг є складною системою різноманітних шляхів, способів, форм і методів раціонального й ефективного розміщення основних структурних елементів комплексу сфери послуг та їхнього взаємоузгодженого збалансованого функціонування.

Концептуальна розробка загальної схеми механізму повинна враховувати таке:

- регіональні природні умови і природно-ресурсний потенціал території, які значно впливають на специфіку і структуру господарського комплексу території, на формування споживчих традицій та певного типу регіонального комплексу потреб (у продовольчих товарах, одязі, предметах побуту, особистих транспортних засобах тощо);
- рівень і структуру зайнятості населення у відповідних галузях виробничої і невиробничої сфери, рівень його доходів і специфіку споживчих пріоритетів;
- загальний рівень соціально-економічного розвитку території області, її місце і роль у територіальному поділі та інтеграції праці, головні тенденції і тренди розвитку національної економіки в ринкових умовах.

Наголосимо, що реальне впровадження нового соціально-економічного механізму функціонування комплексу сфери послуг (КСП) повинне спиратись на основи і рецидиви адміністративно-командної системи, що тривалий час формувала головні напрями розвитку господарства території. Без докорінної зміни цих основ практично неможливий перехід до нового ринкового типу послугово-господарської діяльності.

Для досягнення цієї мети необхідні, на наш погляд, суттєві структурні зміни КСП мінімум на двох важливих рівнях. Перший з них стосується загальної цілі розвитку КСП, механізмів її досягнення, обмежень, мотивацій і стимулів. Власне на цьому рівні передбачено реалізувати поступову трансформацію загальної стратегії послугової діяльності, змінивши, насамперед, основний показник її розвитку (показник виконання плану показником прибутку підприємства), метод тотального директивного планування і розподілу ресурсів та капіталовкладень замінивши ринковими методами, державні інструкції і накази – підприємництвом, приватною ініціативою і ринковими відносинами.

На другому рівні необхідна реалізація системи заходів, що нівелює або значно послаблює негативний вплив чинників, які гальмують впровадження ринкових відносин у

КСП. Наприклад, до таких чинників у сфері торгівлі В. Гумєєв і Е. Євстигнєєв зачисляють [1]:

- міцні вертикальні зв'язки в управлінні комплексами сфери послуг різних типів і рангів (державний комітет торгівлі, обласні комерційні торговельно-виробничі підприємства з функціями обласних управлінь торгівлі, райспоживспілки тощо);
- переважний у значній частині підприємств і організацій державної та кооперативної торгівлі показник плану товарообороту;
- централізована система розподілу товарних ресурсів у державній і кооперативній торгівлі (ліміти, закріплення магазинів за окремими оптово-роздрібними складами і базами, монопольне становище і диктат постачальника товарів широкого вжитку);
- незбалансованість попиту і пропозиції на локальному, районному й обласному рівнях, дефіцит найнеобхідніших товарів в одному місці за можливого перенасичення ринку ними в іншому;
- фіксовані ціни на товари в державних торговельних закладах (ціноутворення на підставі собівартості, а не в наслідок рівноваги попиту і пропозиції), адміністративний перерозподіл фінансових ресурсів торговельних підприємств;
- відсутність оперативного аналізу фінансового стану торговельних закладів, підміна його в багатьох випадках старою системою контролю за схемою план–факт, а також відсутність офіційних публікацій бухгалтерських звітів підприємств і аудиторських перевірок.

Ці чинники є достатньо наочними та діють у територіальних комплексах сфери послуг.

Впровадження нового соціально-економічного механізму повинно ґрунтуватись на переході від централізованого директивного управління КСП до ринкової системи регулювання й управління найважливішими елементами споживчого ринку – попитом, пропозицією і ціною.

Деякі вчені зазначають, що організаційні форми і структура управління КСП, сформовані в період адміністративно-командної системи, стають непридатними в ринкових умовах. Їхній перегляд і реорганізацію, поступову видозміну ключових ланок управління на всіх структурних рівнях управлінської ієрархії треба тісно пов'язати зі зміною статусу організацій і закладів, що надають послуги, розширенням їхніх прав у проведенні незалежної комерційно-господарської діяльності.

В основі цього фундаментального процесу є розвиток комерційного підприємництва і посилення ролі приватної власності, нова система стимулів господарської діяльності та мотивація праці. Як засвідчує практика, впровадження ринкових реформ у послугову діяльність супроводжується активними процесами приватизації, розвитку підприємництва і вироблення економічної стратегії підприємств сфери послуг.

Останніми роками активізувався процес поступового перетворення державних підприємств у частково або повністю приватизовані акціонерні товариства. У Львівській області цей процес за роки української незалежності був загальмований низкою важливих причин:

- унаслідок централізованого вилучення отриманого госпрозрахунковим способом прибутку державні підприємства сфери послуг не мали необхідних фінансових засобів для викупу власності;
- комерційні та кооперативні банки проводили не сприятливу для торговельних закладів кредитну політику, виділяючи кредити головно під заставу основних фондів чи

товарних запасів, що не підлягають реалізації впродовж усього періоду користування кредитом, а також виставляючи високі відсотки кредитних ставок;

– не було спеціальних приватизаційних фондів, створюваних за кошти частини орендної і заробітної плати, позикових засобів, коштів на виробничий і соціальний розвиток, не було також практики викупу торговельних підприємств області під заставу, внесenu великим підприємством-спонсором.

Необхідність забезпечення високої мобільності в реагуванні на швидкі динамічні зміни в платоспроможному попиті населення, оптимального пристосування до нових умов виробництва стимулює розвиток підприємництва, зокрема малого бізнесу. Як звичайно, малі підприємства сфери послуг виникають на базі діючих, а їхня комерційна діяльність вирізняється значним розширенням самостійності магазинів в області, формуванням товарних ресурсів і вибору постачальників, укладенням договорів на закупівлю і реалізацію товарів, наданням послуг, придбанням обладнання, виконанням ремонтних робіт, організацією філій, підрозділів, що спеціалізуються на виконанні окремих функцій механізму [2].

Функціонування малих підприємств нового типу приносить низку нетрадиційних елементів і форм у реалізацію соціально-економічного механізму функціонування КСП. Воно дає змогу:

– самостійно формувати ресурси, активно шукати і залучати та реалізувати в децентралізованому порядку послуги найрізноманітніших виробників незалежно від їхньої територіальної дислокації та відомчого підпорядкування;

– активізувати вплив на формування попиту населення та виробничої програми промислових і сільськогосподарських підприємств шляхом проведення ярмарків, виставок-продажів, аукціонів, торговельно-розважальних шоу, надання їм посередницьких програмних та консультативних послуг;

– для збільшення кількості споживачів послуг і прибутку значно розширити асортимент товарів і додаткових послуг, що їх надають відвідувачам;

– широко використовувати гнучкі тарифні системи, акордну оплату праці, методи формування трудового доходу на засадах участі в прибутку підприємств сфери послуг, прості ефективні способи розподілу колективного заробітку.

Аналіз наведених вище тенденцій і чинників дає змогу запропонувати головні структурні елементи й етапи впровадження соціально-економічного механізму функціонування КСП в нових умовах господарювання. Цей механізм повинен охоплювати:

– систему підтримки і регулювання динамічного балансу попиту і пропозиції, обсягів споживання і нагромадження товарної та грошової мас на рівні населених пунктів, адміністративних районів і обласного комплексу сфери послуг. Вона покликана регулювати ринкові відносини в сфері обігу за допомогою субсидій (особливо підприємств, що забезпечують модернізацію обладнання), пільгового оподаткування, кредитування під низький відсоток і з продовженим терміном платежів, страхування кредитів, фінансових пільг, цін. Ця система може мати підсистеми фінансово-валютного, бюджетного, кредитного, податкового і цінового регулювання;

– комерціалізацію як важливу складову компонента переходу до ринкової економіки, прискореної приватизації підприємств і закладів сфери послуг;

– приватизацію в усіх її різноманітних формах (орендне підприємство, колективне акціонерне товариство, кооператив) як найважливішу і перспективну частину програми формування соціально-економічного механізму. Власне з нею пов'язані надії на формування нового економічного середовища для комерційної діяльності суб'єктів сфери

послуг. Проте розвиток приватної сфери потребує відповідної “організаційної ініціативи” з боку місцевих органів державної влади.

Пропонований механізм для стимулювання розвитку приватної складової сфери послуг повинен передбачати такі ініціативні дії органів влади:

- створення в обласному центрі, великих містах і районних центрах спеціалізованих консультативних служб юридичного, економічного і соціолого-психологічного спрямування;

- організацію інформаційно-посередницьких служб, що нагромаджують і видають приватним структурам сфери послуг кон’юктурні відомості, централізують заявки на ресурси і послуги;

- відкриття шкіл, курсів і центрів підготовки та перепідготовки працівників сфери послуг для приватного сектору;

- створення громадських професійних об’єднань, союзів чи асоціацій району, міста й області для спільного з місцевими органами влади координування дій, розробки і реалізації соціально-економічних та благодійницьких програм;

- ефективне впровадження і жорстке дотримання законодавства та правових норм, які разом з принципом еквівалентності є в основі функціонування комплексу сфери послуг ринкового типу. Регулювання споживчого ринку ґрунтується на антимонопольному законодавстві, договорах і зобов’язаннях, захисті прав споживача і соціальному захисті окремих груп населення;

- організаційно-правові й управлінські структури, що забезпечують добровільність розвитку різноманітних форм власності, стимулюють ініціативу та регулюють об’єднання підприємств і організацій сфери послуг в асоціації, концерни та інші господарсько-комерційні спілки. Ефективним методом державного регулювання функціонування КСП може стати розробка і надання комерційним структурам детальних “індикативних” схем розвитку і розміщення елементів КСП, тісно пов’язаних і узгоджених з планом соціально-економічного розвитку області й окремих районів. Це б дало змогу згаданим структурам правильно вибрати орієнтири і послідовно освоювати практику стратегічного планування власного розвитку, формувати інвестиційні та науково-технічні програми.

З іншого боку, такий перехід співзвучний з загальною світовою тенденцією зменшення жорсткості та ієрархічності управлінських структур, розширення форм організаційної кооперації, делегування оперативних повноважень на нижчі щаблі управління.

Отже, аналіз основних тенденцій та чинників розвитку сфери послуг у ринкових умовах свідчить про те, що головними елементами впровадження ефективного соціально-економічного механізму її функціонування повинні бути система динамічного балансу попиту і пропозиції, комерціалізація та приватизація, ініціативні дії органів місцевої влади, інформаційна служба, формування ефективних організаційно-правових та управлінських структур.

---

1. Гумеев В., Евстигнев Е. Направления перестройки торговли в период перехода к рыночной экономике // Торговля, 1993. № 4–6. С. 6–13.

2. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник. К.: Знання, 2008. 661 с.

3. Торговля в рыночной экономике: Юбилейный сб. науч. тр. К., 1991. 196 с.

**SOCIO-ECONOMIC MECHANIZM OF THE COMPLEX OF THE SPHERE OF SERVICES
IN MARKET CONDITIONS**

M. Malska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko St., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

Socio-economic mechanism of the development of territorial system of services sphere has been considered. The functioning of the complex of services sphere in market conditions has been described.

Key words: territorial system, services sphere, market conditions.

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
КОМПЛЕКСА СФЕРЫ УСЛУГ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ**

М. Мальская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Рассмотрено социально-экономический механизм развития территориальной системы сферы услуг. Описано функционирование комплекса сферы услуг в рыночных условиях.

Ключевые слова: территориальная система, сфера услуг, рыночные условия.

Стаття надійшла до редколегії 23.04.2008

Прийнята до друку 20.09.2008